

АКСІОЛОГІЧНІ ТА СОЦІАЛЬНІ ВИМІРИ ЕСХАТОЛОГІЧНОГО ВЧЕННЯ П'ЯТИДЕСЯТНИКІВ В КОНТЕКСТІ СЬОГОДЕННЯ

І. В. Горохолінська

кандидат філософських наук,
асистент кафедри культурології, релігієзнавства та теології,
Чернівецький національний університет ім. Ю. Федьковича (Чернівці, Україна)
i.horokholinska@chnu.edu.ua
ORCID 0000-0001-7921-8245
DOI: [https://doi.org/10.34017/1313-9703-2019-1\(13\)-2\(14\)-71-77](https://doi.org/10.34017/1313-9703-2019-1(13)-2(14)-71-77)

Анотація

Ирина Горохолинская. Аксиологични и социални измерения на есхатологическото учение на петдесетниците в контекста на съвременността. В статията се анализират основните характеристики на есхатологичното учение за петдесетническите движения, които са се развили в рамките на евангелския богословски дискурс. Авторът размишлява върху конструктивните и разрушителните елементи на есхатологичната ориентация на богословския разказ в петдесетническите общности, както и върху социалната и аксиологичната мотивация на идеологическите, теоретичните, съдържателните характеристики на учението за “края на света”.

Ключови думи: есхатология; “края на света”; петдесетнически движения; диспенсационализъм; миленаризъм; сотериология; праксеология

Анотація

Ірина Горохолінська. Аксиологічні та соціальні виміри есхатологічного вчення п'ятидесятників в контексті сьогодення. У статті здійснено аналіз сутнісних характеристик есхатологічної доктрини п'ятидесятницьких рухів, що сформувалася в межах евангельського богословського дискурсу. Авторка розмірковує про конструктивні та деструктивні елементи есхатологічної спрямованості богословського наративу в п'ятидесятницьких спільнотах, а також про соціальну й аксиологічну мотивованість ідейно-теоретичних, змістових характеристик вчення про “кінець світу”.

Ключові поняття: есхатологія; “кінець світу”; п'ятидесятницькі рухи; диспенсационалізм; миленаризм; сотериологія; праксеологія

Abstract

Iryna Horokholinska. Axiological and social dimensions of the eschatological doctrine of the Pentecostals in the context of modernity. The article analyzes the essential characteristics of the eschatological doctrine of the Pentecostal movements that formed within the limits of the evangelical theological discourse. The author reflects on the constructive and destructive elements of the eschatological orientation of the theological narrative in the Pentecostal communities, as well as on the social and axiological motivation of the ideological, theoretical, meaningful characteristics of the doctrine of the end of the world.

Key words: eschatology; “doomsday”; Pentecostal movements; dispensationalism; millenarianism; soteriology; praxeology

Постановка проблеми. Якщо в соціальній філософії і філософії історії есхатологічний дискурс далеко не завжди є необхідним і першорядним, то в християнському богослов'ї він переважно є темою активно представленою й такою, що створює поле евристично-сислової взаємодії різних блоків теологічної думки – зокрема, християнських аксіології та праксеології і таких їхніх відгалужень, як ікономія та дияконія. В конкретні періоди історії есхатологічні ідеї з різним рівнем резонансу набували гостроти значущості як у практиці життя християнських спільнот, так і в теоретичних розмислах християнських авторів. Наш час теж демонструє істотну увагу до осмислення взаємодії онтологічних, аксіологічних, праксеологічних настанов в есхатологічному світогляді. Розглядаючи есхатологічні аспекти богослов'я як переведене на мову сотеріологічних прагнень спрямування людини до ідеалів вдосконалення (та в кінцевому підсумку “богоподібнення”), сучасні дослідники нерідко помічають в них перегуки з інтенціями і футурологічного мислення. Це дає підстави констатувати міждисциплінарний характер та концептуальну актуальність есхатологічної проблематики для інтерпретаційних можливостей сучасного гуманітарного дискурсу. А якщо ще й наявна дієва синергія богословських та філософських рефлексій, то це створює методологічний «трамплін» для розбудови герменевтичної цілісності розкриття логіко-історичного смислу генези та еволюції есхатологічних ідей, а також експлікації їхньої соціальної значущості.

Найбільшій популярності есхатологічні розмисли набувають в періоди соціальних та морально-духовних потрясінь, в умовах масштабних, особливо відчутних трансформацій соціального й духовно-культурного облаштування життя. Ті етапи в історії, котрі пронизані драматизмом війни та революційних зрушень (в прямому і переносному значенні цього словосполучення), завжди мотивували похваллення й динаміку есхатологічних нарацій. У кризових (а тим більше межових) станах і особи, і спільноти потребують психологічної компенсації стресу. Часи нестабільності, миті непевності щодо найближчого майбутнього енергетизують прагнення віднайти втрачену опору, нехай і через призму сотеріологічних перспектив. Хвилі соціального нігілізму, дія корозій ціннісної релятивізації для багатьох людей підвищують потребу в позасоціальному утвердженні абсолютної істини та абсолютних критеріїв морально належного. Тож есхатологічний масив християнства – це одна з комплексних відповідей на такі потреби. А варіативність християнських есхатологічних акцентів має під собою і чітке соціальне підґрунтя та специфіку соціальної психології тих чи інших християнських відгалужень. Есхатологічний базис християнства, з додаванням до нього ще й певного конфесійного субстрату, стає для послідовників відповідних деномінацій також фактором формування і соціально-футурологічних уявлень.

Християнський принцип есхатологізму, як відомо, найбільшій варіативності набув саме в протестантизмі. На взірць того, як і перші християни, котрі черпали власні віросповідні основи лише з живої проповіді Христової та його найближчих учнів, віряни-протестанти з їхньою орієнтацією на домінантність принципу *Sola Scriptura*, перманентно і психологічно міцно долучені до інтенсивності очікування Другого Пришестя. І це впливає на характерні особливості всього їхнього богослов'я. Заклик Христа до уваги щодо наближення Царства Небесного в такому ракурсі видається не лише ідеєю, а й конкретною вказівкою реального очікування Кінця Світу.

Відповідно, метою цієї статті є експлікація смислового ядра есхатологічних розмислів сучасних п'ятдесятницьких богословів з урахуванням особливостей аксіосфери сучасного соціуму та тих гострих суперечностей, які йому притаманні.

Виклад основного матеріалу. Новий Завіт (зокрема, Одкровення Іоанна Богослова) пронизаний есхатологічністю та мотивує в протестантських спільнотах і їхніх богословських традиціях активність інтерпретацій відповідних масивів новозавітного тексту та співвіднесення результатів цих інтерпретацій із санкціонуванням відповідних норм практичного життя, які

постулюються як сотеріологічно релевантні. Одкровення Іоанна Богослова – резюмуюче про-роцтво, яке вказує на конкретну мету, закладену в існування світу. І тут чітко простежується конкретний ціннісно-смісловий і інтегруючий телеологічний вектор (відкриваюча Книга Буття й оповідь про створення світу та завершальна оповідь про Кінець світу та останні часи). Цей вектор тільки впевнює нас в такій інтертекстуальності.

Британський дослідник Біблії, адвентистський богослов Браян В. Болл в своїй праці “Природа біблійної есхатології” зазначає: “Есхатологія, як ми бачили, є не просто частиною доктринального сповідання Церкви, а логічним завершенням того, що їй передує в утвердженні віри. Есхатологія формує зміст цілого, а також зміст звіщення Церкви, надаючи їй мету і значення, і тому покладає на Церкву величезну відповідальність. Вона повинна проголосити надію поколінню, яке живе з «передчуттям загибелі», і дати відповіді на епоху, що «відчайдушно кричить про сатисфакції». Унікальна цілісність біблійної есхатології може і повинна мотивувати Церкву, що живе наприкінці есхатологічного часу, до продовження місії” (Болл, 2015, с. 231). Іншими словами, есхатологічна доктрина – це завжди не тільки частина історії богослов'я, не тільки доктринальна змістова характеристика релігійного віровчення. Есхатологія – це завше проєкція в аксіологію та праксеологію; конструктивна есхатологія – це цілісне вчення про місію Церкви як в світі тут і тепер, так і для світу “будучого віку”.

Безперечно, фраза з Символу Віри “чекаю воскресіння мертвих і життя будучого віку” вказує на есхатологічну укоріненість християнського віровчення загалом, а не тільки, власне, протестантського. Проте гостро визначальною і життєво-мотиваційною стала ця ідея для пізнього протестантизму з його декларуванням повернення до «первісного християнства». Нагальна ця ідея, відповідно, і для п'ятдесятницького руху. Останній формувався у власних структурних та віроповчальних особливостях саме під впливом чутливості до есхатологічної проблематики, і хоча наразі апокаліптичні очікування перестають домінувати у розумінні власної місії серед п'ятидесятників, все ж переоцінити унікальну для них значущість вчення про кінець часів важко. П'ятидесятницький богослов М. Мокієнко зазначає: “Місійна природа п'ятдесятництва обумовила характер еклезіологічного розвитку руху. Неформальне об'єднання християн та спільнот навкруги спільного духовного досвіду витворило демократичний, децентралізований рух, скерований не на інституціоналізацію, а на проповідь “добрих новин” напередодні кінця часів. Висока динаміка місії забезпечувалася пневмацентричним розумінням церкви, відповідальністю кожного вірянина за “душі, які йдуть до загибелі”” (Мокієнко, 2018, с. 400).

П'ятидесятницький рух не є явищем всуціль монолітним чи лінійним. Як свідчить історія його розвитку, “пробудження” в різних країнах відбувалося за неординарних соціокультурних умов, і це не могло не впливати на специфіку діяльності та проповіді конкретних п'ятидесятницьких структур і рухів. І особливо чутливими до таких відмінностей були їхні есхатологічні уявлення, що набували варіативних богословських інтерпретацій, зважаючи на відмінності соціальних реалій, від яких відштовхувалися їхні речники. Саме тому, як і сам есхатологічний наратив в межах п'ятдесятницького руху, хоч і не є суперечливим, але дещо відмінним, так і доволі різними є його богословські інтерпретації – як всередині п'ятидесятницького дискурсу, так і в середовищі науковців та богословів за його межами. Проте, вивчення шляху становлення особливостей есхатологічних ідей в середовищі євангельських християн, які витворювалися під впливом загальних тенденцій, котрі визначали історико-богословські своєрідності пізнього протестантизму, дають підстави твердити, що диспенсационалістський преміленаризм є спільною богословською традицією пізніх протестантів. Диспенсационалізм як особливий методологічний вектор богослов'я Армагедону дає можливість простежити основні етапи до-лучення конкретних євангельських рухів через конкретні проповіді до цього процесу, а також особливості інтерпретації їхніх спонук, богословської аргументації на користь есхатологічної концепції розділення всієї історії людства на кілька епох – диспенсаций, кожна з яких осягається

через особливе Одкровення. Як слушно наголошує релігієзнавець, дослідник протестантської есхатології В. Докаш, “термін диспенсационалізм (англ. Dispensation – закон, завіт) відображає віру в те, що історія спасіння розділена на ряд періодів... Двома центральними і характерними поняттями диспенсационалізму є “взяття на небо” і “страждання”. Перше відноситься до очікування віруючими того, коли вони будуть “підхоплені на хмарах на зустріч Господу” (1 Фес. 4:15-17) при його поверненні. Друге – засноване на пророчому видінні із книги Даниїла 9:24-27 і розуміється як семилітній період суду над світом (Велика скорбота)” (Докаш, 2007, с. 115).

Диспенсационалізм був поширеним в середовищі п'ятдесятницьких рухів в Америці та Західній Європі, пізніше в Російській імперії та Радянському Союзі. В його контексті доволі органічно здійснювалося розкриття таких понять та категорій, як “Підхоплення”, “Велика скорбота”, “Тисячолітнє царство” тощо. З зазначеної нами думки В. Докаша стає очевидно, які характеристики вкладаються представниками руху в поняття “Підхоплення”. Хоча варто наголосити, що в середовищі п'ятидесятників так і немає єдності щодо розуміння того, коли саме має відбутися підхоплення спільноти віруючих. Є такі, які вважають, що це буде до “епохи Страждань”. Інші сподіваються на те, що це станеться посеред “Великої скорботи”. Є й ті, що вірять в те, що через страждання пройдуть всі й підхоплення віруючих буде лише тільки після їхнього завершення. Це, отже, претрибуляціонізм, мідтрибуляціонізм, посттрибуляціонізм, відповідно. Такі відмінності не мають історичної зумовленості, а швидше продиктовані різницею в герменевтичних прочитаннях текстів Біблії та аксіологічному наративі того чи іншого богослова, який продукував конкретну концепцію.

Цікаво, що феномен страждань як характеристика етапу “Великої скорботи” є доволі ефективним художнім символом для зображення етапу трансформації особистості задля дійсної зустрічі з Богом. Саме під такою назвою ми зустрічаємо розділ контраверсійного для християнських богословів бестселера “Хижа”, автором якого є Вільям Пол Янг. Головний герой книги, що переживає смерть маленької дочки від рук серійного вбивці, має складні стосунки з Богом з самого дитинства. “Велика скорбота” в цій книзі – це період від усвідомлення смерті дочки до виникнення справжньої потреби Мака (головного героя) у віднаходженні в Богові відповідей на власні болі та потреби: “Мак утомився від Бога й релігії, від усіх релігійних клубів, які насправді нічим не відрізнялися від соціальних і не приносили реальної користі. Так, він прагнув глибини. Він був готовий отримати навіть більше, ніж сам уявляв” (Янг, 2015, с. 76). Та й сама назва книги, на думку багатьох дослідників – це метафора будинку, побудованого на власних стражданнях та болю, але, який здатен стати справжнім прихистком для тих, хто спроможний буде в стражданнях зустрітися з Богом задля власного переродження в ньому. Отож, не вдаючись до аналізу критики, очевидно не богословського, не релігійно-концептуального, а художнього, хоч і просякнутого протестантською релігійною символікою твору, ми повинні відзначити доволі значущий ірраціонально-раціональний (такий стан світоглядного самовизначення, коли ірраціональні та раціональні чинники свідомості працюють в синергії, а не на протиставленні; особливо вони яскраві відчутні у світському “розгортанні” естетично-художнього осмислення релігійних понять та образів. В суто релігійному житті та практиці вони впливають на те, що саме в протестантському середовищі сотеріологічні ідей демонструють орієнтацію на релігійний містицизм, що доволі тісно переплетений із раціональним обґрунтуванням кількості, підстав та черговості “спасених” і т.д.) аспект протестантського світорозуміння, котре впливає на культуру, а також й систему цінностей поколінь сучасних як практикуючих віруючих, так і тих, хто не асоціює себе з жодною конфесією, але має потребу в спілкуванні з Трансцендентним. Адже як інакше пояснити таку популярність вже навіть цього художнього твору, не кажучи про цілу низку інших аналогічних явищ.

І це зовсім не дивно, адже п'ятидесятницька есхатологія в світовому контексті (США, Канада, Західна Європа), а, відтак, і у вітчизняному досвіді релігійного служіння та проповіді Християн Віри Євангельської завжди відображала не лише богословські рефлексії, але й переживання дійсних соціальних, культурних чи етичних криз. “П'ятидесятницька есхатологія в США та Європі на початкових етапах розвивалась в герменевтичній напрузі між культурними питаннями (інтерпретацією суспільно-політичних процесів, екологічних катастроф та інше) та буквальною інтерпретацією Біблійного тексту” (Гура, 2019, с. 110), що є характерною ознакою, котра ілюструє чи не основний чинник популяризації й актуалізації есхатологічних ідей в християнському середовищі. Тут доволі важливим видається простежити залежність / глибину релігійного досвіду й переживання есхатологічних перспектив від бажання / готовності аналізувати події та явища суспільно-культурного, політичного, біоетичного та еколого-соціального змісту. Підкреслюючи позитивну роль для поширення п'ятидесятницького руху гуманітарних та богословських витлумачень сутнісних витоків та можливих наслідків суспільно-політичних катастроф та природних катаклізмів, слід вказати, що в п'ятидесятницькому наративі вони здобули статус конкретних ілюстрацій «ознак останнього часу». Така увага християнського дискурсу до біоетичної та екологічної проблематики, на нашу думку, є доволі продуктивною задля впровадження конкретних діяльнісних ініціатив, реалізації соціальної місії релігійних громад тощо. “Приймаючи трансформаційне розуміння есхатології, п'ятидесятники здатні підтримувати напругу між “вже” і “ще не вже”. З одного боку, творіння вже добре, і все життя має цінність; тому соціальні служіння церкви богословськи життєздатні. Тому ми повинні продовжувати молитися і піклуватися про хворих, годувати голодних, розміщувати бездомних, обіймати маргіналізованих, виступати проти несправедливості і піклуватися про навколишнє середовище. З іншого боку, ми сподіваємося на Пришестя Бога, який має силу перетворити цей світ. Щоб громадський активізм не перетворився в злегка завуальований атеїзм, ми повинні продовжувати молитися, співати, поклонятися і розрізняти, що Дух промовляє Церквам” (Ведделль, 2010, с. 109) – слушно зазначає п'ятидесятницький богослов Роббі Ведделль.

Тобто, на сучасному етапі ми маємо справу з чітким розумінням більшістю п'ятидесятницьких релігійних лідерів важливості виходу місії руху на новий рівень – не апокаліптично-песимістичний, а есхатологічно-праксеологічний. Конструктивними в цьому напрямку є кроки, спрямовані на моральне вдосконалення людини не тільки у векторі міжлюдського спілкування, але з чіткою вказівкою на праксеологічну закоріненість життєдіяльності (спілкування з природою, відповідальне ставлення до феномену Життя / Живого загалом) у сотеріологічних перспективах вірянина. З іншого боку, якщо такі посили від релігійних громад та лідерів тільки спонукатимуть до песимізму й паніки “приреченості”, на наше переконання, їх слід маркувати як деструктивні.

Власне українська п'ятидесятницька есхатологія від початку ХХ століття і до часів розпаду Радянського Союзу була доволі песимістичною. Наратив “СРСР – Апокаліптичний Вавилон” не даремно став провідним для богословів того часу. Через герменевтичний аналіз текстів Святого письма, систематизацію та типологізацію конкретних біблійних образів в їхніх дослідженнях кристалізувалася ідея апокаліптичної ролі Радянської держави. Наслідком поширення таких ідей в СРСР стала підкреслено аполітична та асоціальна позиція євангельських віруючих, що поєднувалася з культурним ізоляціонізмом. І навіть в наші дні залишаються такі євангельські рухи, котрі прагнуть ізоляції та відсторонення від соціальних та культурних реалій. Таку власну еклезіологічну позицію витлумачують на кшталт «малої колісницьі» в буддизмі чи євангельського “вушка голки” – тобто вузької стежки, якою треба рухатися до Царства небесного. Але попри емоційну насиченість таких алюзій й усвідомлення важливості аскези в християнському способі життя, все ж вважаємо такий шлях деструктивним.

У цьому контексті відродно, що український релігієзнавець і богослов М. Черенков констатує: “У сучасному українському євангельському протестантизмі відбувається перехід від досвіду маргінальності до свідомої соціалізації в пострадянському і постхристиянському суспільстві. За часів царських і радянських репресій євангельські громади були приречені до “буття на маргінесі”, тому актуальним був досвід інших протестантських церков як меншин і опозиції. Можливість “входження у світ”, соціалізації в якості повноправного суб’єкту громадянського суспільства відкриває для вітчизняного протестантизму нові перспективи творчого засвоєння парадигми Реформації. Можна визначити конкретно-соціальні форми відображення загальнопротестантських принципів і парадигми європейської Реформації в контексті української євангельської традиції: ідентифікація української євангельської спільноти як національної церкви, створення власного богослов’я культури, формування релігійного етосу середнього класу, розвиток неформальних релігійних спільнот, екуменічна співпраця з іншими церквами, християнське підприємництво і благодійність” (Черенков, 2008, с. 240). А тому, можемо констатувати, що українські євангельські церкви зараз перебувають на етапі справжнього переусвідомлення власної місії і як *власне християнських* спільнот, і як, *власне, українських* релігійних центрів.

Висновки. Богословсько-філософський аналіз генези есхатології українського п’ятидесятництва є теоретичною вимогою часу, коли відбувається справжнє становлення українського богослов’я як науки, котра покинула «стіни семінарій» та здатна працювати і на нову якість української гуманітаристики, і на дієвий розвиток української духовності. Практична цінність відповідних розвідок підсилюється нині, з одного боку, суспільно-культурним розголомом, котрий демонструє непідробний інтерес українського суспільства до питань релігії, а, з іншого, – тими духовними кризами, котрі зумовлені постколоніальними диспропорціями розвитку, політичними чварами і, зрештою, військовим конфліктом, що триває на Сході та інспірований проімперськими силами сусідньої держави, яка робить ставку на геополітичну сваволю. Інтерес вчених до цих проблем сприяє як розвитку ідейного базису українських богослов’я, релігієзнавства, так й утвердженню платформи солідаризації різних євангельських течій України на ґрунті спільних принципів ціннісно-світоглядних та богословських засад.

Література та посилання

- Ball, B. W. (2015), “The nature of biblical eschatology”, B. Ball, & R. McIver (Eds.) *Grounds for assurance and hope: Selected biblical and historical writings of Bryan W. Ball*, Cooranbong, Avondale Academic Press, Australia, pp. 212 – 231.
- Waddell, R. (2010), “Apocalyptic Sustainability: The Future of Pentecostal Ecology”, *Perspectives in Pentecostal Eschatologies*, Pickwick Press, pp. 95 – 110.
- Гура, В.О. (2019), *Есхатологія християн віри євангельської (п’ятидесятників), дисертація подана на захист наукового ступеня кандидата філософських наук (спеціальність 09.00.14, богослов’я)*, НПУ ім. М. П. Драгоманова, Київ, 268 с.
- Докаш, В. І. (2007), *Кінець світу: еволюція протестантської інтерпретації*, Книги ХХІ, Чернівці, 543 с.
- Мокієнко, М. (2018). *Феномен п’ятидесятництва*, Рівне, 440 с.
- Черенков, М. (2008), “Від ізоляціонізму до “входження у світ”: соціально-філософські рефлексії трансформаційних процесів в українських євангельських церквах”, *Мультиверсум*, №70, с. 237 – 247.
- Янг, В. П. (2015), *Хижа. Коли трагедія відкриває вічність*, Книгоноша, Київ, 287 с.

References

- Ball, B. W. (2015), "The nature of biblical eschatology", B. Ball, & R. McIver (Eds.) *Grounds for assurance and hope: Selected biblical and historical writings of Bryan W. Ball*, Cooranbong, Avondale Academic Press, Australia, pp. 212 – 231.
- Waddell, R. (2010), "Apocalyptic Sustainability: The Future of Pentecostal Ecology", *Perspectives in Pentecostal Eschatologies*, Pickwick Press, pp. 95 – 110.
- Hura, V. (2019), *Eschatology of Christians of the Evangelical Faith (Pentecostal)*, the dissertation [Eskhatolohiia khrystyian viry yevanhelskoi (p'iatydesiatnykiv), dysertatsiia podana na zakhyst naukovooho stupenia kandydata filosofskykh nauk (spetsialnist 09.00.14, bohoslov'ia)], National Pedagogical Dragomanov University, Kyiv, 268 p. [in Ukrainian]
- Dokash, V. (2007), *End of the World: Evolution of the Protestant Interpretation [Kinets svitu: evoliutsiia protestantskoi interpretatsii]*, Books XX, Chernivtsi, 543 p. [in Ukrainian]
- Mokienko, M. (2018), *The phenomenon of Pentecostalism [Fenomen p'iatydesiatnytstva]*, Rivne, 440 p. [in Ukrainian]
- Cherenkov, M. (2008), "From Isolationism to "Entering the World": Socio-philosophical Reflections of Transformational Processes in Ukrainian Evangelical Churches" ["Vid izoliatsionizmu do "vkhodzhennia u svit": sotsialno-filosofski refleksii transformatsiinykh protsesiv v ukrainskykh yevanhelskykh tserkvakh", *Multiversum*, No. 70, pp. 237 – 247. [in Ukrainian]
- Yang, W. P. (2015), *Hut. When tragedy opens eternity [Khyzha. Koly trahediia vidkryvaie vichnist]*, The bookwoman, Kyiv, 287 p. [in Ukrainian]

© Ірина Горохолінська